

Til:

Klima- og miljødepartementet
postmottak@kld.dep.no

29.10.2021

Sendt til:

Rovviltnemndene i region 4 og 5

Statsforvalteren i Innlandet

fminpost@fylkesmannen.no

fmoachi@fylkesmannen.no

KLAGE PÅ VEDTAK OM KVOTE OG OMRÅDE FOR LISENSFELLING AV ULV INNENFOR ULVESONEN

I 2022

av 12.10.2021

NOAH - for dyrs rettigheter (NOAH) påklager med dette vedtak om kvote og område for lisensfelling av ulv innenfor ulvesona i 2022, fattet av rovviltnemndene i region 4 og 5 den 12. oktober 2021. Rovviltnemndene har vedtatt kvote for lisensfelling av **28 ulver** med formål om å «ta ut» alle individene i revirene Hornmoen, Mangen, Bograngen, samt i grensereviret Rømskog.

NOAH vil med dette uttrykke stor bekymring over rovviltnemndas vedtak om lisensfelling av hele fire ulvefamilier innenfor ulvesonen, i lys av den uavklarte rettsituasjonen rundt lisensfelling av ulv innenfor ulvesonen. NOAH gikk til søksmål mot staten om lisensfelling av Letjenna-flokken innenfor ulvesonen i 2020 som endte med Oslo tingretts dom av 9. juli 2021 (saksnr 20-064433TVI-TOSL/02). Tingretten erklærte vedtaket om lisensfelling av Letjenna-ulvene ugyldig pga. feil rettsanvendelse. NOAH setter spørsmålsteget ved om rovviltnemndene er egnet til å fungere som forvaltningsorganer dersom det ikke vises respekt for vurderinger gjort av en rettsinstans. Selv om tingrettens dom er blitt anket av staten og dommen dermed ikke er rettskraftig, foreligger det en stor risiko for at rovviltnemndenes vedtak om lisensfelling av ulv innenfor ulvesonen bryter både naturmangfoldloven og Stortingets føringer om hvordan loven skal fortolkes og anvendes. I allfall bør man kunne forvente at myndighetene er forsiktige ved forvaltning av ulv innenfor ulvesonen hvor det skal være ynglende ulv, jf. føre-var-prinsippet i naturmangfoldloven § 9, og venter på en endelig rettsavklaring før nye lisensfellingsvedtak fattes.

NOAH vil minne her om at ulven er kritisk truet på norsk rødliste og sterkt truet på svensk rødliste. FN erklærte i 2019 krise for naturen og de ville dyrene.¹ I 2020 forpliktet Norges politiske ledelse seg sammen med mange andre land over hele verden å stanse tap av naturmangfold innen 2030.² Norske myndigheter har satt et nasjonalt mål om at ingen arter skal utryddes.³ Myndighetene fortsetter å påstå at ulvens status som kritisk truet på norsk rødliste ikke er avgjørende for ulvens overlevelse. Men en slik politisk motivert fornektelse av ulvens status kan ikke avvise det faktum at ulven fortsatt står på rødliste både i Norge og Sverige. En forsvarlig forvaltning ville dermed avvente med en så omfattende og ikke minst meget konfliktskapende avskyting av ulv, som ikke har noe annet mål enn å holde bestanden på et bestemt (kritisk truet) nivå.

I. Den rettslige betydningen av tingrettens dom ved vurdering av lisensfelling innenfor ulvesonen

Tingrettens dom indikerer at den høye terskelen for unntak fra det strenge vernet ikke er oppfylt i vedtaket

¹ <https://www.un.org/sustainabledevelopment/blog/2019/05/nature-decline-unprecedented-report/>

² <https://www.leaderspledgefornature.org/>. Se også <https://www.nrk.no/norge/norge-har-forpliktet-seg-til-a-reversere-tap-av-naturmangfoldet-1.15180194>

³ <https://miljostatus.miljodirektoratet.no/miljomal/naturmangfold/>

Tingretten erklærte vedtaket om lisensfelling av Letjenna-ulvene ugyldig pga. feil rettsanvendelse - dommeren kom til at bestandsmålet hadde fått helt avgjørende betydning i vurderingen og at departementet hadde dermed lagt til grunn en lavere terskel i vedtaket enn det lovgiver har forutsatt.

NOAH vil er sitere tingretten (s. 22 i dommen):

Når det gjelder hensynet til konfliktdemping, var Letjennareviret et stabilt revir med til dels høyt antall dyr. Det er imidlertid ikke trukket frem andre omstendigheter ved reviret som gjorde belastningene med reviret større enn ved andre revir eller at reviret var særlig konfliktskapende. Det er heller ikke opplysninger om at reviret gikk ut over hensynet til lokal næringsutvikling, bosetting, alminnelige sosiale aktiviteter og fritids- og friluftaktiviteter. Det konfliktskapende elementet som trekkes frem knytter seg derfor primært til at det anses konfliktskapende at bestanden er over bestandsmålet. Bestandsmålet får dermed indirekte en helt avgjørende betydning i vurderingen.

Dersom det anses konfliktskapende at bestanden er over bestandsmålet og hensynet til konfliktdemping skal kunne tillegges avgjørende vekt uten at det er andre spesielle omstendigheter som gjør seg gjeldende enn hva tilfellet var for Letjennareviret, vil § 18 første ledd bokstav c i stor grad gi grunnlag for felling av revirer innenfor ulvesonen så fremt bestandsmålet er oppnådd og det ikke er tale om genetisk viktige individer. Etter rettens syn tilsier signalene fra Stortinget at det har vært lovgivers intensjon at terskelen skal settes høyere, slik at det skal noe mer til for at uttak skal kunne finne sted innenfor ulvesonen enn de hensyn som talte for felling av Letjennareviret.

Tilliten til forvaltningen taler for at signalene fra lovgiver følges lojalt. (NOAHs understrekning)

Dette er en dom som er avsagt i en sak som handler om like forhold og nesten identisk begrunnelse for felling, med den forskjellen at det faktiske grunnlaget til rovviltnevnndas nåværende vedtak sannsynligvis er enda tynnere enn det var i Letjenna-saken - det er ikke noe en «karakteristikk» ved de konkrete revirene som vurderes for felling (stabil flokk) i dette vedtaket, men det legges kun vekt på det rene faktumet at det er fast forekomst av ulv (i et bestemt område) innenfor ulvesonen.

Tingretten har gjort det klart at uttalelsene i forarbeidene tilsier at «terskelen for uttak skal være betydelig høyere innenfor ulvesonen enn utenfor» (s. 22 i dommen). Sekretariatets innstilling redegjør kun for de generelle ulempene fra tilstedeværelse av ulv i de nevnte revirene som beitenæring, jegermiljøet og noen deler av lokalbefolkningen sies å oppleve. Det er lagt til grunn at tilstedeværelse av ulv over lang tid gjør at belastningen har pågått over mange år og har bygget opp under «konflikten». Det er ikke vist at det er noe spesielt med ulveflokkene Hornmoen, Mangen, Bograngen og Rømskog som gjør disse revirene mer konfliktfylte enn andre. Sekretariatet antar i stedet at det er knyttet en viss grad av konflikt til alle revirene innenfor ulvesona. Det kommer frem at tidsaspektet i seg selv - «vedvarende belastning over lang tid» - er blitt tillagt stor vekt ved vurdering av de konkrete revirene. Men sekretariatet bemerker flere steder i sin innstilling at felling av revirer innenfor ulvesonen ikke vil være en varig løsning ettersom man må forvente både forekomst av streifende individer og nye reviretableringer forholdsvis raskt i samme område (s 19, 20 og 22 i sekretariatets innstilling). Den «vedvarende belastningen» har tydeligvis ikke noe med de konkrete revirene eller de spesielle omstendighetene rundt revirenes tilstedeværelse å gjøre, men med det faktum at det er opprettet en ulvesone hvor det skal være forekomst av ulv på permanent basis. Men hvis fjerning av ulv i de utvalgte revirene ikke er en løsning siden det snart vandrer inn nye ulv, kan det ikke igangsettes noen lisensfelling fordi det ikke er en adekvat «løsning» på noe relevant «problem» etter § 18 første ledd bokstav c.

Rettslig sett er det ikke tilstrekkelig å legge vekt på slike generelle fremførte ulemper fra tilstedeværelse av ulv innenfor ulvesonen; iallfall oppfyller det ikke den høye terskelen for lisensfelling innenfor ulvesonen. Den delen av begrunnelsen for felling av de fire revirene faller dermed bort.

Tingrettens dom legger til grunn at konfliktdemping og tillit til forvaltning ikke kan begrunne unntak siden disse taler mot felling innenfor sonen

Når det gjelder hensynene konfliktdemping og tillit til forvaltning, har rovviltnevnnda lagt betydelig vekt på disse for å begrunne lisensfelling av ulveflokkene i de fire revirene. Sekretariatet henviser i denne forbindelse

til Høyesterettsdommen av 26. mars 2021 og argumenterer at disse hensynene også er relevante ved vurdering av § 18 første ledd, bokstav c innenfor ulvesona: «For å sikre forutsigbarhet og tillit til forvaltningen, mener sekretariatet det er sentralt at forvaltningen er i tråd med Stortingets føringer. Sekretariatet mener dette taler for at det åpnes for uttak også innenfor ulvesonen når bestanden over tid har vært over bestandsmålet, og de rettslige vilkårene for øvrig er oppfylt».

NOAH vil henvise til tingrettens dom hvor retten uttaler seg om denne delen av Høyesterettsdommen, og kommer til at disse hensynene bør fortolkes og anvendes annerledes innenfor ulvesonen (s 22 i dommen):

«Høyesterett har i HR-2021-662-A akseptert den differensierte rovdyrforvaltningen som en form for interesseavveining i forkant. Som det fremgår av avgjørelsens avsnitt 114, vil de som bor utenfor ulvesonen kunne ha en forventning om at ulv ikke på varig basis tar opphold der. Motsetningsvis følger det at det ikke kan oppstilles en tilsvarende forventning innenfor ulvesonen.»

På side 22 konstaterer sekretariatet at «Det er en forventning fra en del om at ulvebestanden skal kunne forvaltes innenfor det nasjonale bestandsmålet, og mye av konfliktene i rovviltforvaltningen er knyttet til at bestanden har ligget over bestandsmålet over tid. Samtidig er det en forventning hos andre om at ulven skal ha et sterkt vern, særlig innenfor ulvesonen. For disse oppleves det spesielt konfliktfylt at det åpnes for felling av hele familiegupper innenfor ulvesonen.»

Det er dermed ikke forståelig hvorfor sekretariatet har gitt forrang til forventning om at det skal skytes ulv ned til bestandsmålet innenfor ulvesonen over forventningen om at det ikke skytes ulv innenfor ulvesonen. Dette ikke minst på bakgrunn av at aksept for ulv og velvilje overfor ulv i henhold til forskning fra NINA, omfatter et flertall også innenfor ulvesonen.

Tingretten kom til at lovgivers intensjon ikke tyder på det at det å holde bestanden på bestandsmålet for konfliktdeмпingens skyld kan gi grunnlag til unntak etter bokstav c. Retten er klar over at i dersom konfliktdeмпing kunne tillegges slik vekt *«uten at de andre spesielle omstendigheter som gjør seg gjeldende ... , vil § 18 første ledd bokstav c i stor grad gi grunnlag for felling av revire innenfor ulvesonen så fremt bestandsmålet er oppnådd»*. Retten vurderer lovgivers intensjon å være at terskelen skal settes høyere.

NOAH vil også understreke at staten selv, i rettsdokumenter knyttet til NOAHs sak, erkjenner at bestandsmålet i seg ikke kan være grunnlag for felling etter § 18 første ledd bokstav c (se under) - dette ville ikke være i tråd med loven. Dette er også som kjent formidlet av Klima- og miljødepartementet til Stortinget i brev form.

Rettslig sett er det ikke adgang til å påberope seg konfliktdeмпing og tillit til forvaltning på den måten som rovviltnemnda har gjort for å tillate lisensfelling av ulv innenfor ulvesonen. Den delen av begrunnelsen til felling av de fire revirene faller dermed bort.

Tingretten sier om Letjenna-vedtaket (s. 22): «Retten kan derfor heller ikke se at tilliten til forvaltningen talte for felling av Letjennareviret.»

Tingrettens dom er klar over at bestandsmålet ikke kan være et avgjørende kriterium for eller grunnlag til unntak

NOAH vil gjøre oppmerksom på at regjeringsadvokaten har argumentert i den pågående rettssaken at «bestandsmålet ikke kan være et selvstendig kriterium for felling». Når man legger til grunn at de oppfattede ulempene knytter seg til tilstedeværelse av ulv som sådan, så har man faktisk gjort bestandsmålet et selvstendig kriterium for (og grunnlag til) felling. Vedtaket bygger dermed på argumentasjon som er i strid med statens eget standpunkt om bestandsmålets betydning. Som vist ovenfor, er det heller ikke adgang til å begrunne lisensfelling med hensynene til konfliktdeмпing og tillit til forvaltning siden disse hensynene taler imot felling innenfor ulvesonen.

II. Vedtaket oppfyller ikke vilkårene i nml § 18 uavhengig av tingrettens dom

NOAH anfører videre at vilkårene for lisensfelling av 28 ulver innenfor ulvesonen ikke er oppfylt, jf. naturmangfoldloven (nml) § 18 på grunnlaget gitt nedenfor. NOAH ber Klima- og miljødepartementet om at rovviltnemndenes vedtak omgjøres slik at det ikke tillates lisensfelling av ulv innenfor ulvesonen i 2022.

Rovviltnemndenes forslag om å skyte til sammen fire ulveflokker innenfor ulvesonen er et misbruk av den offentlige myndighet som er blitt betrodd dem etter loven. Man kan ikke ta seriøst et forslag om å drepe 51 ulver (dersom man regner med kvoten på 12 ulver om lisensfelling av ulv utenfor sonen og den samlede kvoten på 11 ulver i andre regioner) kommende vinter, dvs. 60% av ulvebestanden i Norge.

Ved å vedta hele fire ulveflokker i sonen skutt, fremstår vedtaket som polariserende tautrekking for å oppnå minst én til tre flokker i sonen skutt - og dermed videreføre praksisen om skyting av ulv innenfor ulvesonen. NOAH vil ikke se på det som noe «kompromiss» å tillate noen flokker i sonen skutt. Vi ser på det som politisk dragkamp for å normalisere skyting i ulvesonen. Det vil føre til ytterligere polarisering av situasjonen, samt en uforutsigbar forvaltning uten tillit i store deler av befolkningen. NOAH mener dermed at rovviltnemndene har grovt misbrukt sin rolle i rovviltforvaltning.

Bestanden i Norge i 2020-2021 er på 83-86 ulver hvorav kun 57-58 helnorske. Skandinavisk ulvebestand har en økt risiko for å dø ut på grunn av genetiske forhold. Ulven er kategorisert som kritisk truet i Norge og som sterkt truet etter ny Rödlisting 2020 i Sverige (oppgradert fra å være sårbar etter Rödlisting 2015). Det er dermed ufattelig at det i det hele tatt vurderes å drepe ulveflokker i ulvesonen som er ment å være det området hvor ulven skal være prioritert og hvor den skal være strengt beskyttet, jf. Bernkonvensjonen artikkel 8 og naturmangfoldloven (nml) §§ 5, 6 og 15.

NOAH understreker at beskyttelse av naturmangfoldet er grunnlovfestet rett. Departementet har uttalt i Prop 63 L (2016-2017), s 55-56: «Når det gjelder hensynet til naturmangfold, er dette markert som en svært viktig offentlig interesse, gjennom beskyttelsen i Grunnloven § 112. Dette taler for at det skal mye til for å tillate felling etter dette alternativet i § 18. Spesielt gjelder det innenfor ulvesonen, der terskelen for felling skal være høy.» Prinsippet om geografisk differensiert forvaltning er ikke nevnt eller anvendt verken i rovviltnemndenes vedtak eller sekretariatets saksframlegg. Dersom den høye terskelen er erstattet med interesseavveining av dynamisk karakter hvor bestandsmålet tillegges avgjørende vekt, betyr det at den geografisk differensierte forvaltningen brukes kun i tilfeller man vil påberope seg lav terskel for felling utenfor sonen. Dersom man velger å anvende prinsippet kun i områder som faller utenfor ulvesonen, men ikke innenfor ulvesonen, mister prinsippet hele sin betydning, og dette undergraver tilliten til rovviltforvaltning. Det faktum at bestandsmålet er oppnådd vil kun medføre at rovviltnemndene har myndighet til å fatte vedtak om lisensfelling, jf. rovviltforskriften § 7 og § 10. Det kan ikke automatisk føre til at det høyere beskyttelsesnivå av ulv innenfor ulvesonen fjernes. Dersom dette er tilfelle betyr det at ulvesonen faktisk er blitt opphevet uten at det foreligger noe tilsvarende politisk vedtak om dette. Dette er svært konflikt drivende.

NOAH vil igjen uttrykke stor bekymring over manglende kompetanse hos rovviltnemndene i region 4 og 5 - nemndene har vist uvitenhet om regelverket om lisensfelling av ulv ved å fatte dette vedtaket. Rovviltnemndene fortsetter å henvise til bestandsmål som selvstendig grunnlag for skyting av ulv uten hensyn til rovviltforskriften og naturmangfoldloven. Dette er meget konflikt drivende. I tillegg har rovviltnemndene vist at de har lite forståelse for ulvenes biologi og atferd. Det er et kjent (erfarings- og kunnskapsbasert) faktum at «i ulverevir hvor det åpnes for felling av revirmarkerende par rekoloniseres disse relativt raskt av andre ulver» (Avgjørelse av klage på vedtak om kvote og områder for lisensfelling av ulv i region 4 og 5 i 2017, Klima- og miljødepartementet, 20.12.2016).

NOAH vil også bemerke at det er oppsiktsvekkende at det foreslås skyting av Mangen og Rømskog-ulvene - områdene til disse revirene er delvis overlappende med Deisjø-reviret hvor det finnes genetisk viktige ulver. I fjor ble det skutt ulver fra andre revir og dette faktumet i seg selv gjør det meget oppsiktsvekkende at det i det hele tatt vurderes skyting av ulv i disse områdene.

1. Vedtaket oppfyller ikke vilkåret om at lisensfelling ikke vil true bestandens overlevelse

Det må foretas en vurdering av om lisensfelling truer den norske ulvebestandens overlevelse utover oppnåelse av bestandsmålet

NOAH mener at det ikke er seriøst at sekretariatet under dette vilkåret kun vurderer at bestanden etter neste yngling fortsatt vil oppfylle det nasjonalt fastsatte bestandsmålet, og at felling ikke truer den sør-skandinaviske bestandens overlevelse. Det må i tillegg foretas en vurdering av om felling truer den norske bestandens overlevelse utover bestandsmålet, jf. tingrettens kjennelse av 21.11.2017 (17-172521TVI-OTIR/07). Det er dermed ikke mulig å basere vedtaket om lisensfelling av ulv på konklusjonen om at vilkåret om bestandens overlevelse er oppfylt så lenge Norge sikrer at bestandsmålet av 4-6 ynglinger på norsk territorium opprettholdes.

NOAH vil først påpeke en feil i sekretariatets saksframlegg. Sekretariatet skriver at norsk bestandsmål på 4-6 ynglinger (omregnet til rundt 40-60 individer) er det antallet ulv i Norge som svensk forvaltning legger til grunn i sine vurderinger knyttet til «gyvnnsam bevarandestatus» (s 8-9 i saksframlegg 4/21). Dette gir et feil bilde av at svenske myndigheter skulle ha foretatt en vurdering av den skandinaviske ulvebestanden som omfatter den norske delbestanden. Svenske myndigheter har aldri bestilt en slik vurdering, heller ikke har forskerne gjort den vurderingen. Det finnes ikke noen vitenskapelig vurdering av hva som kunne utgjøre en levedyktig norsk ulvebestand.⁴ NOAH påpeker videre at det ikke finnes noen avtale mellom Sverige og Norge om felles forvaltning av ulv i Skandinavia som fastsetter at Norge kun er forpliktet til å sikre at det finnes 40-60 ulver i Norge (4-6 ynglinger i året).

EU-domstolen har kommet til i den såkalte Tapiola-saken at det ikke er mulig for en EØS-medlemsstat å påberope seg bestander av truede arter som finnes i naboland som ikke er EØS-medlemsstat.⁵ Hvis Sverige er rettslig forhindret fra å påberope seg ulvebestanden som finnes i Norge, oppstår det spørsmål om på hvilket grunnlag norske myndigheter kan basere sin vurdering av dette vilkåret om bestandens overlevelse på ulvebestanden som finnes i Sverige.

NOAH mener at dersom norske myndigheter kan påberope seg den hele skandinaviske ulvebestanden ved vurdering av vilkåret om bestandens overlevelse, vil dette føre til en absurd situasjon hvor vilkåret alltid vil være oppfylt så lenge Sverige er bundet av Habitatdirektivet og dens forpliktelse om at ulvebestanden i Sverige må ha gunstig bevaringsstatus. Norske myndigheter har i klagebehandling i fjor vurdert at «*krav om "gunstig bevaringsstatus" i henhold til EUs arts- og habitatdirektiv gir et beskyttelsesnivå som er strengere enn naturmangfoldlovens og Bernkonvensjonens krav, og at også et uttak som innebærer en bestandsreduksjon ut over "gunstig bevaringsstatus", vil kunne være i overensstemmelse med naturmangfoldloven og Bernkonvensjonen*». Samtidig nektet departementet å foreta en nærmere vurdering av hva som utgjør bestandsreduksjon ut over "gunstig bevaringsstatus" som kunne være i overensstemmelse med naturmangfoldloven og Bernkonvensjonen. NOAH mener at det er helt avgjørende at den vurderingen er en del av beslutningsgrunnlaget.

Som sagt ovenfor er det ikke mulig å fatte vedtak om lisensfelling uten at det foretas en vurdering av hvorvidt vilkåret om bestandens overlevelse ville være oppfylt når man ikke kan påberope seg ulvebestanden som finnes i Sverige. Så lenge den vurderingen mangler, lider vedtaket av grov saksbehandlingsfeil.

Genetisk tilstand til den skandinaviske ulvebestanden tåler ikke lisensfelling av ulveflokker

---

⁴ Det å basere vurderingen om vilkåret «ikke truer bestandens overlevelse» på en utredning som kun nevner det norske bestandsmålet er ikke seriøs forvaltning. Stortinget vedtok bestandsmålet i 2004 som et politisk mål uten noen forankring i biologisk utredning.

⁵ C-674/17, avsn. 60. Case C-674/17, Luonnonsuojeluyhdistys Tapiola, <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-674/17> (10. oktober 2019).

SKANDULV viser i sin rapport til Naturvårdsverkets femårig plan for genetisk förstärkning 2016–2020 hvor det er lagt til grunn:⁶ «Eftersom ett genflöde inte skett under mer än sju år före 2016 kommer det under fem vargenerationer under det närmaste århundradet att behövas minst två reproduktioner mellan nya invandrade vargar, som inte är nära besläktade med varandra, och skandinaviska vargar. I nuläget, med årets reproduktion i Tunturireviret, har det skett en sådan.»

Når det gjelder Deisjø-paret, vil NOAH minne om at det er i tillegg er forutsetning om at «Årsungarnas överlevnad till reproduktiv ålder är minst lika bra som de skandinaviska valparna».⁷

NOAH mener at det ikke er mulig å konkludere fra det som er skrevet i saksfremlegget at femårs-regelen er oppfylt. Dette betyr at den riktige konklusjonen bør dermed være at lisensfelling av ulv innenfor sonen ikke bør tillates pga. den genetiske tilstanden av skandinavisk ulvebestand. NOAH vil påpeke at forvaltningsorgan har utrednings- og informasjonsplikt etter forvaltningsloven § 17 første ledd, og som følge skal forvaltningsorganet påse at saken er så godt opplyst som mulig før vedtak treffes. Rovviltnemndene har ikke opplyst en av de mest vesentlige aspektene ved vurdering av vilkåret om bestandens overlevelse. Vedtaket lider dermed av grov saksbehandlingsfeil.

NOAH vil videre påpeke at en svak forbedring av innavlskoeffisienten (0,01) i 2019/2020 er ikke det samme som at «minst en ny immigrant från Finland eller Ryssland ska reproducera sig med de skandinaviska vargarna under naturliga förhållanden varje 5-årsperiod». Som man har sett fra tidligere er sannsynligheten for at innvandrede ulver reproducerer seg med suksess slik at deres avkom i sin tur bidrar i bestanden, ganske lav.

Det er dermed klart at det ikke finnes grunnlag for å påstå at man er i rute med 5-års regelen. Bestanden bør dermed være mye større for at den skal overleve. Ifølge svenske myndigheter kan en økt bestandsstørrelse minske disse risikoene i en viss grad⁸. Det er skrevet i St. Meld. 21 (2015-2016) «Ulv i norsk natur» på side 73: «Naturvårdsverket viser til at dersom det ikke er innvandring og reproduksjon av nye immigranter (og derav ingen genetisk utveksling) med skandinaviske ulver må den skandinaviske ulvepopulasjonen bestå av minst 1700 ulver for å kunne anses å ha gunstig bevaringsstatus.»

Den direkte effekten av den høye innavlsgarden er at skandinaviske ulver har færre valper og disse overlever i mindre grad. Øystein Flagstad har uttalt følgende:⁹ «Det vi ser er at foreldrepar som er sterkt innavlede får færre unger. En mindre andel av ungene vokser opp. Det nære slektskapet ser ut til å påvirke overlevelse hos valper og reproduksjon hos voksne ulver.»

Ifølge føre-var prinsippet må man ta hensyn til denne kunnskapen. NOAH mener dermed at ulvebestanden som er så innavlet som den skandinaviske ulvebestanden er og som ikke har fått inn nye gener i bestanden de siste 15 årene, ikke kan bedømmes å ha «gunstig bevaringsstatus».

NOAH mener at dette er enda et aspekt som tyder på at det er grunnlag til å være føre-var i vurdering av hvorvidt vilkåret om bestandens overlevelse er oppfylt, og ikke tillate lisensfelling av ulv innenfor ulvesonen. Etter forvaltningsloven § 17 første ledd skal forvaltningsorganet påse at saken er så godt opplyst som mulig før vedtak treffes. Sekretariatets vurdering unnlater å ta hensyn til noen svært viktige elementer som har ført til at vedtaket lider av grov saksbehandlingsfeil.

Ulovlig jakt

⁶ Naturvårdsverket. 2016. Femårig plan för genetisk förstärkning 2016 – 2020. Rapport från Naturvårdsverket, NV-02544-15. 21 s.

⁷ Ibid.

⁸ Ibid.

⁹ <https://forskning.no/rovdyr-ny/ekstrem-innavl-hos-norske-og-svenske-ulver/306558>. Se også Kardos, M., Åkesson, M., Fountain, T., Flagstad, Ø., Liberg, O., Olason, P., ... & Ellegren, H. (2018). Genomic consequences of intensive inbreeding in an isolated wolf population. *Nature ecology & evolution*, 2(1), 124-131.

Skogen og Krange henviser til skandinavisk ulveforskning som «*har beregnet at så mye som halvparten (51 %) av dødsfallene i den skandinaviske ulvepopulasjonen skyldes ulovlig jakt*» og at «*det gjør illegal jakt til den aller viktigste dødsårsaken hos ulv ...*».¹⁰

Det er vanskelig å vite eksakt hvor stort omfang illegal jakt har i Norge. NOAH henviser her til den nyeste forskningen om illegal jakt hvor det omtales at den såkalte «*cryptic poaching*» er nedvurdert eller helt ignorert av myndighetene, men at den kan utgjøre en stor del av illegal jakt og ha vesentlige påvirkninger på bestandene av ulv.¹¹ «*Traditional time-to-event models in wildlife science discard or censor data from marked animals that disappeared (no collar or carcass recovered) as uninformative. This approach fails to account for the high certainty attached to rates of legal causes of death compared to the low certainty about rates of other causes that are not well reported, including the least documented form termed cryptic poaching. Instead, the assumption that individuals that are lost-to-monitoring suffer from similar hazards and endpoints as monitored individuals, or survive through migration or dispersal, produce systematic biases. These biases may underestimate mortality and its anthropogenic component (...)*»

NOAH mener at dette er enda et aspekt som tyder på at det er grunnlag til å være føre-var i vurdering av hvorvidt vilkåret om bestandens overlevelse er oppfylt, og ikke tillate lisensfelling av ulv innenfor ulvesonen. Etter forvaltningsloven § 17 første ledd skal forvaltningsorganet påse at saken er så godt opplyst som mulig før vedtak treffes. Sekretariatets vurdering unnlater å legge noe vekt på dette aspektet og vedtaket lider dermed av grov saksbehandlingsfeil.

Om vurdering av revirene som kan skytes

Det er vanskelig å kommentere de vurderingene som er gjort av sekretariatet siden det kort sagt handler om det at det finnes ulv i ulvesonen. At en truet art eksisterer i et område politikere selv har sagt den skal ha prioritet, er nødvendigvis ikke et gyldig grunnlag for å gjøre unntak for å skyte individer av arten. Dette er ikke bare en uthuling av Bernkonvensjonen, men en absurditet som gjør konvensjonen verdiløs dersom man legger til grunn at den ikke er brutt.

NOAH hevder at skyting av ulv innenfor ulvesonen pga. at bestandsmålet er oppnådd, drastisk øker konfliktnivået - fordi det faktisk bryter med konvensjon og lov. Det gir en forventning i noen deler av samfunnet om at ulver skal skytes pga. ulvens blotte tilstedeværelse - selv om dette bryter med loven. Det finnes flere undersøkelser som bekrefter dette.¹² En annen studie har kommet til at selv om skyting av hele ulveflokker reduserer størrelsen av bestanden, kan den sosiale forstyrrelsen som oppstår som følge av uttak av reproduktive individer føre til en økning i antallet flokker i området.¹³ På den annen side vil også de som forventer at staten følger loven og gir ulven dens lovpålagte vern, bli sterkt provosert av en slik politikk.

NOAH vil også rette kritikk mot det at rovviltmyndene har unnlatt å vurdere at stabile ulveflokker har en mer forutsigbar områdebruk, og ved å skyte stabile flokker kan man gjøre situasjonen «verre» i forhold til vandring av ulver. Som kjent har ulver som nylig har kommet i et område mindre forutsigbar områdebruk og adferd enn ulveflokker som har vært etablert der i lengre tid.¹⁴

¹⁰ Krange, O. Skogen, K. 2019. Ulovlig jakt på store rovdyr. Holdninger i befolkningen, lokalsamfunn og blant jegere. NINA Rapport 1663. Norsk institutt for naturforskning.

¹¹ Santiago-Ávila, F. J., Chappell, R. J., & Treves, A. (2020). Liberalizing the killing of endangered wolves was associated with more disappearances of collared individuals in Wisconsin, USA. *Scientific reports*, 10(1), 1-14.

¹² Santiago-Ávila, F. J., Chappell, R. J., & Treves, A. (2020). Liberalizing the killing of endangered wolves was associated with more disappearances of collared individuals in Wisconsin, USA. *Scientific reports*, 10(1), 1-14. Santiago-Avila, F. J., Cornman, A. M., & Treves, A. (2018). Killing wolves to prevent predation on livestock may protect one farm but harm neighbors. *PLoS ONE*, 13(1), e0189729. Guillaume Chapron og Adrian Treves, *Blood does not buy goodwill: allowing culling increases poaching of a large carnivore*, Proceedings of the Royal Society B: 283: 20152939, 2016. John D. C. Linnell og Benjamin Cretois, *The revival of wolves and other large predators and its impact on farmers and their livelihood in rural regions of Europe*, Research for AGRI Committee, 2018.

¹³ Fernández-Gil, A., Naves, J., Ordiz, A., Quevedo, M., Revilla, E., & Delibes, M. (2016). Conflict misleads large carnivore management and conservation: brown bears and wolves in Spain. *PLoS ONE*, 11(3), e0151541.

¹⁴ Suutarinen, J., & Kojola, I. (2017). Poaching regulates the legally hunted wolf population in Finland. *Biological Conservation*, 215, 11-18.

NOAH vil understreke at vurdering av vilkåret om bestandens overlevelse ikke kan være en ren matematisk beregning. Det er nettopp stabile flokker som i særlig grad bør spares fra dreping siden det ikke er mulig å bygge opp en levedyktig ulvebestand kun basert på «genetisk viktige» individer. Ulven er et sosialt dyr, noe som betyr at bestanden er levedyktig når de sosiale strukturene i bestanden er sterke. Å skyte hele ulveflokker er direkte kontraproduktivt for ivaretagelse av langsiktig levedyktighet og genetisk mangfold i ulvebestanden.

Ulver er høyt sosiale og intelligente dyr, noe som betyr at ulveflokkens stabilitet er viktig for å lære avkom til å jage sine naturlige byttedyr i skogen og holde seg unna menneskelige infrastruktur. Vedvarende skyting av ulveflokker fører til sosiale og fysiologiske endringer som ikke er positive når målet er å ha en levedyktig ulvebestand og en ulvebestand med minst mulig konflikt - dette understrekes av forskning:¹⁵

«(...) the higher progesterone we detected in female tundra-taiga wolves compared with forest wolves is consistent with increased reproductive activity because of social disruption as well as established numeric responses of wolves to high mortality rates (...) Hunting can also decrease pack size, which results in altered predation patterns, increased time spent defending kill sites from scavengers and may lead to increased conflict with humans and livestock (...) The potential physiological effects of substantial, human-caused mortality suggest that hunting could be causing changes in reproductive structure and breeding strategy, as well as imposing chronic stress. Though increased reproduction might be viewed as a positive response of wolves to population reductions, the implications on lifetime reproductive output and generational survival of offspring as compared with undisturbed populations are unknown. However, a predicted outcome of such population disturbances is the loss of genetic diversity that can lead to a decrease in individual fitness and evolutionary potential, as well as an increased risk of population extinction (Frankham, D. & A. 2002; Leonard, Vila & Wayne 2005). Indeed, elevated stress and reproductive hormones in hair or feathers have been associated negatively with fitness (Koren et al. 2011) and proxies of fitness (Macbeth et al. 2012; Bryan et al. 2013b). Moreover, chronic stress may have evolutionary consequences for wolf populations via epigenetic, intergenerational changes (McGowan & Szyf 2010; Cao-Lei et al. 2014).»

NOAH mener at negative effekter fra skyting av ulveflokker er et viktig aspekt som tyder på at det er grunnlag til å være føre-var i vurdering av hvorvidt vilkåret om bestandens overlevelse er oppfylt. Dette taler også for at det ikke bør tillates lisensfelling av ulv innenfor ulvesonen. Etter forvaltningsloven § 17 første ledd skal forvaltningsorganet påse at saken er så godt opplyst som mulig før vedtak treffes. Vedtaket unnlater å vurdere de negative effektene. Dette har ført til at vedtaket lider av grov saksbehandlingsfeil.

NOAH hevder at rovviltnemndenes vurdering av at lisensfelling av ulveflokker innenfor ulvesonen ikke vil true bestandens overlevelse er feil. I tillegg lider den delen av vedtaket av flere grove saksbehandlingsfeil som er nærmere redegjort for ovenfor. Disse feilene har virket bestemmende i vedtakets innhold og vedtaket er dermed ulovlig, jf. forvaltningsloven §§ 17 og 41.

2. Det finnes ikke noen materielt grunnlag for lisensfelling etter naturmangfoldloven § 18 første ledd bokstav c

Vurdering av hvorvidt det finnes et grunnlag for unntak etter nml § 18 første ledd bokstav c må være konkret og reell, dvs. at det må være foretatt en konkret vurdering av 1) hvorvidt og hvorfor de interessene som trenger beskyttelse regnes som offentlige, 2) hvorvidt og hvorfor disse er vesentlige, 3) disse må være dokumentert og gjelde for den konkrete ulveflokk, og 4) hvorfor målet om å minske de forskjellige «belastningene» ikke kan nås med andre løsninger. Rovviltnemndene har ikke gjort disse vurderingene og vedtaket lider dermed av grov saksbehandlingsfeil. Etter forvaltningsloven § 17 første ledd skal forvaltningsorganet påse at saken er så godt opplyst som mulig før vedtak treffes.

---

¹⁵ Bryan, H. M., Smits, J. E., Koren, L., Paquet, P. C., Wynne-Edwards, K. E., & Musiani, M. (2015). Heavily hunted wolves have higher stress and reproductive steroids than wolves with lower hunting pressure. *Functional Ecology*, 29(3), 347-356.

NOAH mener videre at private jaktinteresser ikke kan utgjøre en offentlig interesse av vesentlig betydning, heller ikke er det vist konkret i vedtaket hvorfor disse interessene bør tillegges så stor vekt. NOAH bestrider videre at ulven omtales som "belastning" – det er kun et mindretall av lokalbefolkning som mener det, men dette misbrukes av politikere som har egne næringsinteresser i å fjerne ulven som "konkurrent" i naturen. Det er viktig at man tar høyde for flertallet i sonen – for mange er det en belastning at hele ulveflokker skytes i hjel og at de ikke lenger kan oppleve ulvefamiliens tilstedeværelse. Det er et grovt misbruk av unntaksbestemmelsen når man fremstiller snevre interesser av en brøkdel i befolkningen som "offentlige interesser av vesentlig betydning".

NOAH vil understreke at interesse i at det ikke finnes ulv eller at det finnes mindre ulv i området ikke kan være en offentlig interesse av vesentlig betydning etter bokstav c, og oppnåelse av bestandsmålet dermed ikke kan tillegges vekt i interesseavveiningen. Dette på grunn av hvordan systemet om beskyttelse av ulv som en truet art og unntakene fra denne beskyttelsen er bygget opp i naturmangfoldloven og Bernkonvensjonen. Unntakene i nml § 18 første ledd bokstav a-d må være basert på reelle og konkrete hensyn og et ønske om minskning av ulvebestanden eller tettheten av ulveveir i seg selv kan kun bli vurdert etter bokstav e som ikke er en del av norsk lov. Men også i dette tilfellet bør det gis konkrete materielle grunner til hvorfor bestandsregulering er nødvendig og den beste løsningen, jf. Tapiola-dommen.

Generelle påstander om at det er belastende å leve i et område hvor det forekommer ulv og hvor det er politisk vedtatt at det skal være ulv, kan ikke begrunne unntak etter naturmangfoldloven § 18 første ledd bokstav c. I det motsatte tilfellet vil det bety at det alltid skal være grunnlag for unntak etter nml § 18 når bestandsmålet for ulv er oppnådd og at det faktisk aldri finnes noen andre løsninger. Dette bryter vilkårene for unntak i loven.

Når det gjelder Rømskog-reviret mener NOAH at generelle påstander om nærvær av ulv mot boligområder og nærmiljøer ikke kan begrunne felling.

Vedtaket er basert på generelle og vage påstander om «belastning» uten noen dokumentasjon eller resultater av relevante undersøkelser

I sekretariatets innstilling er det gitt kun vage og generelle grunnlag som demping av konfliktnivået og belastninger knyttet til omstilling i beitenæring, negativ innvirkning på jakt som fritidsaktivitet og næringsvei, og frykt og ubehag ved å ha ulv i nærheten.

Disse vage og generelle vurderingene kunne gjelde enhver ulveflokk innenfor ulvesonen og oppfyller i hvert fall ikke kravet om høy terskel for felling. Det må i det minste vises hvordan disse «belastningene» er utover det som man normalt kan forvente fra tilstedeværelse av ulv eller generell motvilje mot ulv. Det er ikke i samsvar med Bernkonvensjonen å tillate skyting av strengt beskyttede ulv ut ifra generelle ulemper og ubehageligheter fra tilstedeværelsen av ulv, eller ren motvilje mot ulv som i seg selv fører til egenopplevd ubehag. Dette bør spesielt gjøre seg gjeldende for ulvesonen hvor Stortinget har tatt en beslutning om at det skal være ynglende ulv der og at det skal iverksettes tiltak for tilpasninger.

Det er ikke henvist til noen konkrete bevis eller annet datagrunnlag ift. de omtalte ulveflokkene verken i sekretariatets innstilling eller i rovviltnemndenes vedtak, selv om bevisbyrden for adgang til å anvende § 18 første ledd bokstav c, ligger hos myndigheten som vil påberope seg unntaket.

Rovviltnemndenes vedtak mangler en konkret begrunnelse for lisensfelling av de fire ulveflokkene, noe som gjør at vedtaket i forhold til disse flokkene er ugyldig og bør avvises.

Rovviltnemndene viser ikke til noen kunnskapsbasert bevis om at skyting av ulveflokker faktisk medfører eller kunne medføre økt aksept for ulv og skape tillit til ulveforvaltning (og dermed redusere konfliktnivået) og at skyting er en mer effektiv løsning også på lang sikt enn andre mulige løsninger som ikke innebærer skyting av ulv. Slike vurderinger har rovviltnemndene rett og slett ikke gjort.

Etter forvaltningsloven § 17 første ledd skal forvaltningsorganet påse at saken er så godt opplyst som mulig før vedtak treffes. Det er ikke tilfellet her. Vedtaket lider dermed av grov saksbehandlingsfeil.

Vedtaket mangler en vurdering av mulige negative effekter av lisensfelling av ulv på holdninger til ulv, konfliktredusering og tillit til rovviltforvaltning

NOAH mener at det fremstår klart at rovviltnemndene i sine vurderinger har lagt hovedvekt på det faktum at bestandsmålet for ulv er oppnådd - noe som ikke er grunn for bruk av unntaksbestemmelse. NOAH mener at rovviltnemndene med en slik tilnærming har skapt mer konflikt i rovviltforvaltning og muligens også økt risiko for ulovlig jakt på ulv i Norge. Samtidig har rovviltnemndene ikke vurdert mulige negative effekter av sine vedtak - når man baserer valg av ulveflokker som kan felles på faktum at det har vært ulver over lang tid i et område, gir man et signal om at ulvebestandens tilstedeværelse og størrelse i seg selv er problematisk og bør reduseres.

NOAH henviser til forskning publisert i 2020 hvor forskerne konkluderte med at ulovlig jakt på ulver økte etter at myndigheter ga større adgang til legal jakt på den truede ulvebestanden.¹⁶ Santiago-Avila og al. viste i sin forskning at selv om avdekkede tilfeller av krypskyting gikk ned i noen grad etter at legal jakt på ulv var innført, var den nedgangen veid opp av en enda større økning (11-34%) i risiko og tilfeller av forsvinning av ulv. Santiago-Avila og al. kaller dette «*facilitated poaching*» som innebærer følgende: «*would-be poachers respond to the policy changes as a signal to increase their activities, possibly associated with cognitive processes relating to values (e.g., lower value of wolves in the eyes of would-be poachers), social norms (e.g., greater acceptability of poaching, or less enforcement against poaching), or perceived control (e.g., would-be poachers perceive themselves helping authorities to kill wolves). This hypothesis is supported by four quantitative surveys of residents of Wisconsin from 2001 to 2013 and two qualitative focus groups from 2011 to 2012, which revealed increased inclinations to poach after Wisconsin wolf policies liberalized killing (...)*»

Med andre ord kan potensielle krypskyttere tolke slike endringer i ulveforvaltning slik at beskyttelse av truet ulv har lavere verdi for myndighetene som følge av en politikk hvor myndigheter tillater skyting med begrunnelser som antyder at ulvebestanden er for stor (til tross for truet status). Disse resultatene fra ny forskning bør tas på alvor og være en vekker for norske politikere som hele tiden påstår at det er «for mange ulv» i Norge.

NOAH er også kjent med resultater av undersøkelser fra 2017 og 2018 om sammenheng mellom ulovlig jakt og økning i ulvebestand som ble gjennomført i Finland.¹⁷ Ifølge disse undersøkelsene gikk sannsynligheten for ulovlig jakt ned etter at myndighetene tillot jakt på ulv, men samtidig økte sannsynligheten for ulovlig jakt i takt med økning i antall gitte tillatelser for felling av ulv. Forskerne forklarte dette med en tallmessig nedgang i antall ulver som var utsatt for risiko for krypskyting, siden disse ulvene ble skutt under lovlig jakt før de kunne bli jaktet ulovlig. Grunnen til nedgang i krypskyting var dermed ikke økt toleranse for ulv, men ganske enkelt at det fantes færre ulver som kunne bli gjenstand for potensiell ulovlig jakt.

NOAH mener at denne nye kunnskapen bør tas med ved klagebehandling og må være et av flere grunnlag til å ikke tillate lisensfelling av ulv innenfor ulvesonen. Det er viktig at departementet vurderer hvilket budskap dreping av ulveflokker for å holde bestanden «nede på bestandsmålet» eller å tømme revirer for ulv siden det har forekommet ulv der «for lenge», sender til allmennheten generelt og spesielt til disse delene av samfunnet som i utgangspunktet støtter eller ser positivt på ulovlig jakt. Ifølge studien gjennomført av NINA og publisert i 2019 finner 8 prosent av befolkning i Norge at det er fullstendig akseptabelt å skyte ulv ulovlig, og meningen var også delt av 7 prosent i jegerutvalget og 12 prosent i lokalsamfunnsutvalget.¹⁸ 16% uttrykker en klar aksept for ulovlig jakt. Krange og Skogen påpeker at et ikke ubetydelig mindretall ikke er helt avvisende til at

¹⁶ Santiago-Ávila, F. J., Chappell, R. J., & Treves, A. (2020). Liberalizing the killing of endangered wolves was associated with more disappearances of collared individuals in Wisconsin, USA. *Scientific reports*, 10(1), 1-14.

¹⁷ Suutarinen, J., & Kojola, I. (2017). Poaching regulates the legally hunted wolf population in Finland. *Biological Conservation*, 215, 11-18. Suutarinen, J., & Kojola, I. (2018). One way or another: predictors of wolf poaching in a legally harvested wolf population. *Animal Conservation*, 21(5), 414-422.

¹⁸ Krange, O. Skogen, K. 2019. Ulovlig jakt på store rovdyr. Holdninger i befolkningen, lokalsamfunn og blant jegere. NINA Rapport 1663. Norsk institutt for naturforskning.

det å skyte ulv ulovlig noen ganger kan være akseptabelt. NOAH mener disse svært urovekkende resultatene kan ses i lys av de siste års forvaltning og politiske debatt, som gjennomgående har fokusert på at tilstedeværelse av ulv er et «problem», og sett bort i fra andre løsninger på konflikt som medfører økt toleranse for ulv.

Etter forvaltningsloven § 17 første ledd skal forvaltningsorganet påse at saken er så godt opplyst som mulig før vedtak treffes. Så lenge en viktig del av kunnskapsgrunnlaget er utelatt fra interesseavveining under nml § 18 første ledd bokstav c, er denne plikten i forvaltningsloven § 17 brutt. NOAH mener dermed at vedtaket lider av grov saksbehandlingsfeil.

Vedtaket mangler vurdering av interessene til de delene av samfunnet som er positive til ulv

NOAH mener at roviltnemndene burde ha tatt hensyn til interessene som ser positivt på tilstedeværelse av ulv ved vurdering av materielt grunnlag til felling under nml § 18 første ledd bokstav c. Siden vedtaket mangler en vurdering av både biologiske, samfunns- og næringsmessige fordeler av å ha (stabile) ulveflokker i området, lider vedtaket av grov saksbehandlingsfeil.

NOAH reagerer på at det ikke legges vekt på NINAs forskning over flere år, som viser at også i områdene med ulv er et stort flertall positive til ulv. Forskningen viser at den største gruppen i disse områdene er de som liker ulven godt (ca. 36%), mens de som misliker ulven sterkt utgjør et klart mindretall (ca. 13%). Hele 60% uttrykker at de liker ulv. Istedenfor å legge slik forskning til grunn, skaper nemndene et inntrykk av at oppfatningen av «belastning» er sterkest. Vi ser videre at enkelthistorier fremheves som en form for «bevis» på dette narrativet i politisk offentlig debatt.

Vi vil i den anledning gjøre oppmerksom på at NOAH nå selv samler slike «historier» for å vise frem både de positive opplevelsene med ulv, og ikke minst belastningen som ulvejakt medfører. Den helt reelle belastningen som mange føler ved at kritisk truet ulv jaktes, er ikke hensyntatt i vedtaket.

NOAH har vedlagt noen foreløpige utdrag fra positive opplevelser med ulv fra mennesker som bor i ulvesonen, som ledd i denne undersøkelsen.

Etter forvaltningsloven § 17 første ledd skal forvaltningsorganet påse at saken er så godt opplyst som mulig før vedtak treffes. Vedtaket unnlater å vurdere de positive effektene av å ha ulv i områdene. Vedtaket lider dermed av grov saksbehandlingsfeil.

NOAH hevder at roviltnemndenes vurdering av ulike hensyn under det materielle grunnlaget til felling - «offentlige interesser av vesentlig betydning» - ikke har vist at dette vilkåret er oppfylt. I tillegg lider den delen av vedtaket av flere grove saksbehandlingsfeil som er nærmere redegjort for ovenfor. Disse feilene har virket bestemmende i vedtakets innhold og vedtaket er dermed ulovlig, jf. forvaltningsloven §§ 17 og 41.

3. Vilkaåret om at det ikke må foreligge andre tilfredsstillende løsninger er ikke oppfylt

Sekretariatet bemerker i flere steder i sin innstilling at felling av revirer innenfor ulvesonen ikke vil være en varig løsning ettersom man må forvente både forekomst av streifende individer og nye reviretableringer forholdsvis raskt i samme område (s 19, 20 og 22 i sekretariatets innstilling). Hvis det ikke er en varig løsning, vil det heller ikke være mer tilfredsstillende enn andre ikke-letale løsninger - dette i seg selv tilsier at vedtaket ikke oppfyller lovens vilkår om at det ikke finnes andre tilfredsstillende tiltak for å takle de eventuelle problemene nemndene ser for seg.

Når det gjelder konfliktdemping og tillit til forvaltning mener NOAH at den måten politikere og roviltmyndighetene omtaler bestandsmålet som et forpliktende maksimumsmål, i seg selv skaper konflikt i ulveforvaltning. Med en slik omtale skaper myndighetene en forventning i visse deler av befolkningen om at det skal skytes ulv når bestanden ligger over bestandsmålet, selv om det ikke finnes noen juridisk hjemmel for skyting. Samtidig vil flertallet som er for ulv oppfatte dette som konfliktskapende retorikk.

I lys av dette ville den mest effektive løsninger være å stoppe å omtale bestandsmålet for ulv som maksimumsmål. For den andre, kan NOAH ikke se at roviltnemndene har brukt tilgjengelig kunnskap om hva konfliktene i ulveforvaltning handler om og hvordan de ulike problemstillingene kunne løses. Vi vil blant annet henvise her til forskning gjennomført av Skogen og Krange fra 2019, Linnell fra 2018 og Sollund fra 2017:

Krange, O., & Skogen, K. (2019). Ulovlig jakt på store rovdyr. Holdninger i befolkningen, lokalsamfunn og blant jegere. Tilgjengelig på nett: <https://brage.nina.no/nina-xmliui/handle/11250/2599697>

Linnell, J. D. C. (2013). From conflict to coexistence: insights from multi-disciplinary research into the relationships between people, large carnivores and institutions. *Istituto di Ecologia Applicata, Rome*. Tilgjengelig på nett: https://iciepub.nina.no/pdf/634994155738977342_Task%20%20Conflict_coexistence_FINAL_DEF.pdf

Sollund, R. (2017). Perceptions and law enforcement of illegal and legal wolf killing in Norway: organized crime or folk crime?. *Palgrave Communications*, 3(1), 1-9. Tilgjengelig på nett: <https://www.nature.com/articles/palcomms201759>

Det er ikke klargjort i vedtaket hva sekretariatet mener med «tilfredsstillende grad» eller «vesentlig grad» (på side 24). Disse uttrykkene har avgjørende betydning ved vurderingen. Sekretariatet nevner flyktig noen andre løsninger, men kommer raskt til konklusjon at disse ikke er nok - uten noen begrunnelse eller henvisning til datagrunnlag som kunne gi støtte til de generelle påstandene. Heller ikke er det gjort noen vurdering av hvorvidt skyting av ulv faktisk «fullt ut» avhjelper, og dette i enda mer betydelig grad enn andre ikke-letale løsninger, heller ikke har sekretariatet henvist til noen undersøkelser eller annet datagrunnlag som kunne bekrefte disse generelle konklusjonene om skyting som den eneste tilfredsstillende løsning. Ettersom det er tilstedeværelsen av ulv og størrelsen av ulvebestanden i seg selv som defineres som problemet, mister kravet om at det først må prøves ut andre tilfredsstillende løsninger sin betydning. NOAH mener dette bryter lovens forutsetninger for anvendelse av unntaksbestemmelsen.

NOAH vil også påpeke at siden flere av problemstillingene er beskrevet i saksframlegget på en generell måte uten at det kommer frem hva konflikten faktisk handler om og hvilke andre løsninger er blitt iverksatt ift. de konkrete revirene, er det vanskelig å ytterligere kommentere sekretariatets vurderinger under dette punktet.

NOAH vil påpeke at omfattende skyting av ulv - og ikke minst den politiske retorikken som brukes for å begrunne dette - i seg selv skaper «frykt og uro» ved å bo i et ulverevir. Det er sterke indikasjoner på at negativ omtale av ulv skaper negative holdninger og frykt i forhold til ulv: «Hva som kommuniseres om ulv betyr derfor mer for holdningsdannelsen enn egne erfaringer.» (Krange, & Skogen, 2019). Denne erkjennelsen er naturligvis, som poengtert over, svært relevant for «andre tilfredsstillende løsninger» på problemet med «frykt og uro».

NOAH mener for øvrig at lisensfelling av ulveflokker ikke er hensiktsmessig, selv med nemndenes problembeskrivelse, siden det snart vil vandre inn og etablere seg nye ulver i de omtalte områdene. Dette kan med sikkerhet antas å skje innenfor ulvesonen - det er tross alt en sone hvor ulv skal prioriteres. Det er dermed ikke et spørsmål om hvorvidt det forekommer noen ulv i området, men om man vil leve i nærheten av stasjonære dyr eller streifende ulver. Det er ikke gitt noen begrunnelse for at det skulle foreligge en vesentlig offentlig interesse i sistnevnte alternativ fremfor den førstnevnte.

NOAH hevder at roviltnemndenes vurdering av at det ikke finnes noen andre tilfredsstillende løsninger er feil. I tillegg lider den delen av vedtaket av grov saksbehandlingsfeil som har virket bestemmende i vedtakets innhold og vedtaket er dermed ulovlig, jf. forvaltningsloven §§ 17 og 41.

4. Hovedkonklusjon og anmodning om å utsette gjennomføring av lisensfelling dersom departementet skulle tillate det i sin klageavgjørelse

NOAH anfører at ingen av de tre vilkårene for lisensfelling av ulv innenfor ulvesonen er oppfylt, jf. § nml 18 første ledd bokstav c og andre ledd, fortolket i lys av Bernkonvensjonens artikkel 9. Vedtaket er i strid med naturmangfoldloven, Bernkonvensjonen og Grunnlovens § 112.

I tillegg lider vedtaket av en rekke grove saksbehandlingsfeil som har virket bestemmende i vedtakets innhold og vedtaket er dermed ugyldig, jf. forvaltningsloven §§ 17 og 41. NOAH ber Klima- og miljødepartementet om å fatte et nytt vedtak hvor det ikke tillates noen lisensfelling av ulv innenfor ulvesonen i 2022.

NOAH vil videre understreke viktigheten av at Klima- og miljødepartementet behandler klager på rovviltnemndenes vedtak om lisensfelling av ulv innenfor ulvesonen i god tid før start av lisensfellingsperioden (1. januar 2022), ikke minst for at interesserte parter har mulighet til å vurdere eventuelle ytterligere rettslige skritt. NOAH oppfordrer her ikke kun til god forvaltningsskikk, men påpeker at dette er viktig for å sikre at allmennhetens rettigheter under Århuskonvensjonen¹⁹ ikke blir brutt.

Dersom Klima- og miljødepartementet skulle komme til at rovviltnemndenes vedtak om lisensfelling av ulv innenfor ulvesonen bør delvis eller i sin helhet opprettholdes eller fatter et nytt vedtak om lisensfelling av ulv innenfor sonen, ber NOAH om at departementet utsetter iverksetting av vedtaket inntil domstolene i de pågående rettssakene har avsagt dom. NOAH vil påpeke at det ikke haster med skyting av ulveflokkene, siden de verken utgjør noen umiddelbar fare for interesser i lokalsamfunnet eller på nasjonalt nivå. I tillegg finnes ulvene i flokken i et fast revir som gjør at det ikke skulle være vanskelig å finne ulvene på et senere tidspunkt. Vi påpeker for øvrig at gjennomføring av vedtaket vil ha irreversible virkninger, med reell fare for at det blir gjort ulovlige vedtak med felling av kritisk truede dyr, og ber om at dette hensynet legges avgjørende vekt ved vurdering av vår anmodning.

Med hilsen

NOAH - for dyrs rettigheter

v/

(sign.)
Siri Martinsen
Leder og veterinær

(sign.)
Katrin Vels
Jurist

---

¹⁹ Århuskonvensjon 1998 om tilgang til miljøinformasjon, allmennhetens deltakelse i beslutningsprosesser og adgang til klage og domstolsprøving på miljøområdet.

**Vedlegg: Utdrag fra menneskers positive opplevelser med ulv i ulvesonen
Innsamlet av NOAH oktober 2020****Kvinne, 42, Rødnessjøen i Marker:**

Jeg utforsket i mange år fantastiske Østmarka ulverevir. Jeg har til og med vært så ubeskrivelig heldig å møte en lederhann der inne, på en herlig maikveld i skogen sammen med ei venninne og hundene mine. Nå har jeg flyttet til et annet ulverevir, nemlig der den dødsdømte rømskogflokken bor. Hjertet synker når jeg tenker på at hele flokken skal utraderes for noe kalt «frykt» og «de er for nærgående». Skjer det, vil skogen føles langt fattigere og en stor inspirasjon til å oppdage i naturen vil bli borte.

Mann, 20, gml Østfold:

Jeg bor i ulvesonen og tilbringer mye tid i skogen, både alene og sammen med hesten min, og vil helt klart si at å ha ulv i naturen påvirker min livskvalitet på en positiv måte. Jeg drar ut og oppsøker flere revir og ulveområder, hvor jeg går på tur og overnatter. Jeg har sett spor og hørt hyl, men det mest spesielle vil jeg si har vært å ha hatt besøk av en ulv på tunet. Jeg håper på å få mange flere opplevelser fremover når jeg og hesten min flytter oppover til Østerdalen neste år. Jeg har selv vært tilstede under ulvejakt å sett hvordan de har blitt ringet inn, hørt skuddene og sett blodet i snøen etter at nesten alle i familiegruppen ble drept. I ulvesonen. Det er en stor belastning å kjenne på det konstante trykket fra de som ønsker å utrydde ulvene og ikke minst vite hvor hardt forfulgt dyrene er. Selv der hvor de skal ha prioritet til å få være. Jeg ønsker å kunne bo og ferdes i en natur som består av et rikt biologisk mangfold, hvor også ulv hører hjemme. Hvorfor blir dette frarøvet meg og alle de i ulvesonen som ønsker det samme?

Kvinne, 29, Spydeberg:

Jeg bor i ulvesonen i Indre Østfold der Hobøl-reviret ligger. Turer i skogen er en viktig del av hverdagen min, og jeg har alltid et håp om å se og møte på ville dyr - noe som hver gang det skjer gir meg veldig mye glede. Det er en glede å vite at de holder til her og at muligheten er der. De eneste gangene jeg har kjent meg utrygg når jeg har gått i skogen har vært under jakttiden der jeg har hørt skudd mens jeg var ute og gikk. En vill natur er en stor kilde til glede og harmoni for svært mange mennesker - meg selv inkludert.

Kvinne, 57, Elverum:

Har hatt besøk av et ulvepar vinteren 2014/15 som passerte bak hestenes vinterområde. De var ikke framme til gjerdet for å sjekke ut hestene, bare passerte, hoppet over gjerdet til beitet og krysset beitet. Hestene var ikke noe urolige, så vi synes dette var en flott opplevelse. Jeg har inngjerdet eiendom, og hunder som springer løs 24/7. Det har heller ikke vært noen problemer. Det er nok når jakthunder forfølger de i skogen, at det smeller. Ikke noe tegn til sånt her. 8,5 år og opp til 10 hunder har jeg. Har også hatt konge ørn her på et elgkadaver, og bjørn i nærheten. Synes det er hva som er flott med å bo i naturen. Plukker endel sopp, og er mest redd elg og jegere.

Mann, 61, Hobøl:

Jeg har alltid vært glad i friluftsliv, og er ofte ute i naturen med og uten kamera, både i Norge og i utlandet. Naturen er dessverre relativt fattig og interessetilpasset her på berget, og det er trist. Dyrelivet vi har, er uansett veldig viktig for meg, og Hobøl-reviret var derfor en av grunnene til at jeg flyttet hit ut på bygda. Ulven er veldig sky, og jeg har derfor bare sett den en gang her de siste fem årene, selv om jeg er mye i områdene ulv er observert. Jeg har derimot sett spor og møkk både fra flokken og streifere fra tid til annen, og også hørt den ule. Det gir friluftslivet kvalitet og mening, å vite at den eller de er der. At naturen er noenlunde intakt. Det var derfor en gedigen deprimerende nedtur da rovviltnevdene ville skyte ut Hobøl-flokken, ikke ut fra spesifikke problemer, men ut fra «byrdefordelingsprinsippet». Det var vår tur å bli kvitt ulv. Flere hundre jegere fra hele landet sto klare til å befri fylket fra 3 ulver, og også i håp om å være den heldige som fikk en av de få ulvene her på jegerlista si. Det håpet var sosiale medier fullt av, og det ble også uttalt av fellingsleder som også ønsker all ulv utryddet fra landet. Det var utrolig provoserende at ulvehatere, nullvisjon-folk, åpenbare troféjegere og andre fra rundt om i landet, skulle komme hit til oss, og skyte bort de få ulvene i Østfold. Ulvejakten i Hobøl ble heldigvis stanset, men så forsvant likevel alfahannen på svært uventet og

merkelig vis, og da gikk flokken i oppløsning. Gleden var altså temmelig kortvarig. Det har vært streifere forbi her, men ikke noe som tyder på ny revirdannelse. Jeg vurderer nå å flytte tilbake til byen.

I år foreslår nemndene å skyte vekk fem flokker i ulvesona, altså rundt halve bestanden av en art som er kritisk truet med utryddelse. Det er helt forferdelig, og det gjør meg oppriktig fortvilet, og tidvis også søvnløs. Det gjør meg ikke rent lite forbannet heller, siden jeg har barn og barnebarn.

Mann, 48, Hobøl:

Selv om man ikke vanligvis ser den, skaper det magi å vite at det faktisk er ulv i skogsområdene man går i. Her i Hobøl har jeg flere ganger sett ulvemøkk og spor. I fjor var jeg så heldig å endelig få se en ulv i skogen, og det var stor stas. Etter at vi fikk vite at det er ulv i området, har det vært mye enklere for meg å få med min datter ut i det fri, fordi hun synes det er spennende. Generelt er stemningen her på bygda svært positiv til ulv, kan det virke som. Dessverre er det unntakene som roper høyest til tider.

Kvinne, 41, Hobøl:

Jeg bor i en ulvesone, og bare tanken på det beriker min opplevelse av å ta meg en skogstur titt og ofte. Jeg håper hver gang jeg er i skogen at jeg skal få et lite glimt av ulven, men har dessverre ikke opplevd dette ennå. Men jeg tar nok flere skogsturer enn jeg normalt ville nettopp fordi jeg kanskje kan få sett en ulv eller i det minste noen spor etter ulv.

Mann, 66, Nes i Viken:

Ulven er en berikelse for naturen og mange som bruker den. Jeg har mange timer på ulvesporet og har også kunne observere dyra over et lengre tidsrom. Jegere, bønder og ansvarsløse, kortsynte politikere har i altfor mange år hatt begge hender på rattet i naturforvaltningen, og resultatet er at flere og flere arter havner på rødlista. Nå er også rype og hare der, og fremdeles jaktes det på artene.

Kvinne, 32, Nes i Viken:

Når ulven er blitt sett i området, spor, eller noen har hørt ulven, er det virkelig en stor dytt over dørstokkmila, og det beriker virkelig våre liv på så mange måter. Når vi går i skogen med barna spør de alltid om vi kanskje ser ulv og er så spente. At de jaktes gjør oss ordentlig bekymra, triste og rådville, siden vi ikke føler at vår side av saken blir hørt i like stor grad som de som vil ha den utryddet.

Mann, 36, Nes i Viken:

Jeg synes det er fint at det er så mye ulv i nærheten her, jeg vil heller at ulven regulerer elgbestanden enn at jegere gjør det. Ulven har en viktig plass i økosystemet som menneskene kommer å ødelegger. Det er ekstra spennende og koselig at det finnes ulv i skogen der vi går tur, og slike opplevelser bør Norge sette mer pris på.

Kvinne, 70, gml Østfold:

Jeg går mye på tur i skog og mark, og mitt høyeste ønske er å få se en ulv! Jeg vet jo at ulven aldri har skadet et menneske.

Mann, 70, gml Østfold:

Å møte en ulv i det fri ville vært helt konge! Det er en stor opplevelse bare å vite at den er der.

Mann, 47, Hobøl:

Jeg flyttet nettopp til ulvesonen og synes det er fantastisk å vite at det er ulv her, det gjør at jeg vil mer ut i naturen for kanskje jeg er så heldig å få se spor etter dem. Vi er heldige som har muligheten for slike naturopplevelser i Norge, og det er en tragedie at de jaktes på når de er utrydningstruede og til og med i den lille sonen som ble avsatt for ulv og som var stedet der de skulle være trygge.

Mann, 58, Mossereviret:

Min kone og jeg og schäferhunden er på vei opp en bratt li der jeg tidligere i uken fant et flott bjørnehi. Plutselig får vi et kort glimt av en ulv på en kolle over oss avstanden er ca 25 meter. Ulven blir brått borte, vi

går opp på kollen der vi så ulven hunden vår snuser og viser tydlige tegn på at det nettopp var en ulv der. Glade over det korte møtet forsetter vi turen.

Dagen etter går min kone tur alene i lett regn over en myr ikke langt fra bostedet vårt, hunden blir plutselig ivrig og snuser rundt på bakken og løper ut på en myr, og der skjer det fantastiske møtet hunden vår står snute til snute mot en ulv, ulven er rolig og viser ingen tegn til aggresjon, hunden har samme holdning og språk tilbake, slik står de og hilser på hverandre i noen sekunder mens min kone ser på hendelsen mellom stamfaren til hunden og vår tamhund. Min kone kaller inn hunden som kommer på plass umiddelbart, ulven blir derfor var min kone og løper over myren og setter seg ned for og sitte rolig og se på min kone og hunden før den forsvinner inn i skogen. Hendelsen er svært positiv på oss og gir turene i skogen en livskvalitet det er vanskelig og beskrive.

Kvinne, 57, Mossereviret/Viken:

På tur i skogen møtte hunden en ulv og stod nesten snute til snute ca 25 m foran meg. Ingen aggresjon fra noen av de. Må innrømme at hjertet banket litt da og jeg smattet på Lupi. Lupi er veldig lydig, jager ikke dyr osv og kom med en gang til meg. Da så ulven at jeg var der og den stakk ca 75-80 m. bortover på enden av myra. Der ble den stående å se på oss i ca 5 min. (...) Det var nok en streifull som var nysgjerrig på hunden og ville kanskje sjekke ut om hun var en tisper han kunne treffe. I ettertid så er jo denne opplevelsen det største som har skjedd meg på tur i skogen.

Kvinne, 39, Elverum:

Det hadde vært en ære å få se en ulv. Vi har møtt jegere når vi har vært på tur som har bedt oss om å passe oss, eller ha på oss klær som gjør at vi synes. Og det er hakket mer skremmende enn noen ulv. Jeg kjenner noen som hadde begynt med spælsau, som var kjempesinte på ulven. Så spurte jeg hvor mye tap de hadde hatt, og de hadde ikke hatt noe tap, så det blir litt sånn at man "skal mene noe mot ulven, for sånn er det".

Kvinne, 58, Våler i Solør:

Det er rikt dyreliv her med elg, rådyr, rovdyr som gaupe, ulv, bjørn og rev. Vi elsker skogen og alt den inneholder av arter, lyder, farger og opplevelser. Vi bruker den året rundt med våre to hunder. Vi finner dyrekadaver som rovdirene har etterlatt, og vi finner feks. ulvemøkk. Å bo i nærheten av naturen og få gleden av å oppleve og bruke den er en berikelse og noe som øker vår livskvalitet. Min største drøm er å få sett ulv. At enkelte særinteresser og motstandere av ulv prøver å ta fra oss dette, gjør at man blir redd for fremtiden og hvordan det skal gå med de få ulvene vi har igjen. Å leve med denne frykten for at de igjen skal utsette ulveflokker, gjør at livskvaliteten blir kraftig redusert.

Mann, 46, Østmarka:

Jeg har rundt 40 utedøgn i Østmarkareviret hvert år de siste 7-8 årene. En av grunnene til min tilstedeværelse er ulvenes tilbakekomst til Norge og min fascinasjon til rovdyr. Ulv i naturen er et sunnhetstegn på en frisk natur der økosystemet fungerer slik det er ment å gjøre.

Mann, Hobøl:

Jeg bor i Våler i Viken og hadde lenge gleden av å bo midt inne i Hobølreviret. Dette var på det meste 5 ulver; Alfaparet og 3 hvalper (1 tisper og 2 hanner). Jeg har spora svære strekninger på disse. De var så forsiktige at de sjelden ga lyd, og slik sett gjorde de alt for å unngå mennesker. Ulvene i Hobølreviret var slik sett perfekte utgaver av sin art og burde fått en bedre skjebne enn de trolig fikk. Slik jeg ser på ulven, er den helt ufarlig for mennesker og en berikelse i naturen rundt oss.

Kvinne, turgåer i Østmarka:

2018 var min samboer, hunden vår og meg på telttur i Hebekkaskogen (som knytter seg opp til Østmarka). Her var vi så heldige å få øye på 2 ulver på andre siden av myra. De stoppa opp, vi så på hverandre, så rusla de videre. En helt magisk opplevelse som gjorde turen vår tusen ganger bedre enn den allerede var, selv om det bare varte i noen sekunder og de var langt unna oss. Vi så dem bare denne ene gangen, selv om vi har gått tur gjevnlige i de traktene i 6 år. Kanskje vi en dag er like heldige og får se dem igjen.

Kvinne, 47, Asker:

Jeg trodde faktisk selv ikke dette (norsk ulveforvaltning) var så ille før jeg kom på FB for 3 år siden. Jeg stolte på Norge, jeg stolte på politikere og jeg stolte på de som hadde maktposisjoner for å velge det som er det beste for naturen og oss mennesker på lang sikt. Men fikk brått kastet i fleisen på FB plutselig at ULV var kritisk truet og fellingstilatelse ble gitt selv om ulven er KRITISK truet? Jeg ble sjokkert - fikk vondt inne i meg, tårene sprenget og jeg merket en utrolig sinne og fortvilelse, frustrasjon og maktesløshet. Makteløshet over at jeg hadde stolt på at Norge skulle ivareta og verne om da jeg viste jo så godt at ulven var fredet i 1973 så hvorfor var dette lov? Jeg vil at mine barn skal ha glede av naturen slik som meg.

Kvinne, turgårer i Mossereviret:

Vi fant et ulvespor, fint og klart og tydelig, som vi tok bilde av før vi trampa det ut. Følelsen av å gå i "hjemmet" til ulven var veldig spesiell og blikket søkte ofte innover i skogen i håp om å få se mer enn bare det ene sporet. Ønsket om å få se mer er såpass sterkt at jeg håper jeg får anledning til en tur til ulvevirv snart igjen. Det høleregna hele turen, men det satte ikke noen demper på spenningen og gleden over å finne det sporet.

Kvinne, 61, Nordmarka/Østmarka:

Etter at ulven etablerte seg i Østmarka, er mine turer hovedsakelig blitt lagt til Østmarka, og ikke uten grunn. Turene i marka har nemlig fått et annet innhold, en annen verdi og mening, Det og nærvære ulv, fornemme at den er i nærheten gir meg en sterk opplevelse av en inntakt natur, en natur uten for store inngripen av menneskelig aktivitet. Det å komme over ulvespor i snøen på et vann foran en beverhytte, forsøke og se for seg hva som skjedde i de tidlige morgentimer der, ja det er en berikelse. Eller komme over et hjortevilt kadaver med ravn sirkende over trekronene, det gir meg en større forståelse av de ville dyrenes levesett og samspill. Friluftsliv for meg, handler ikke bare om fysisk aktivitet, men den opplevelsen naturen med sitt mangfold gir. Det har blitt mange turer i Østmarka, og jeg er ikke alene. I Østmarka går tusener av mennesker, uten frykt for ulven. Jeg har hatt mange skiturer i ulvesona i Innlandet fylke (Hedmark) for å observere ulvens levesett og bevegelser. Det er alltid spennende og lærerikt, Det å se spor etter ulvevalper som har lekt i snøen etter å ha inntatt et måltid, eller følge spor av ulvens forsøk på å legge ned en elg. Se liggegroper i snøen hvor ulven har ligget, etter at den måtte gi opp jakten og la elgen gå. Disse opplevelsene gir meg et spesielt nærvær med naturen og artene som lever der, Jeg lærer noe nytt for hver tur, og deler min kunnskap med mine barnebarn som deler min begeistring. En høstkveld hørte jeg ulvene ule ved tjernet ikke langt fra hytta. Det var mørkt, men ut fra hyttene kom folk som hørte det samme, og vi var alle enige om at en sterkere naturopplevelse kan man ikke ha. Denne opplevelsen snakker vi om den dag i dag.

Mann, 64, Våler i Solår/Finnskogen:

På sommerstid er vi ofte på Finnskogen. I skumringen sa jeg til min samboer "der var et ulvehyl, kanskje noen svarer". Hun uten høreapparat har ikke sjanse til å få hørt dette.

Allikevel ble hun så hoppende glad for at han hørte dette, og skulle ønske hun hadde fått hørt den vakre sangen "live". Mitt høyeste ønske nå er at Rovviltnemnda ikke får gjennomslag for å gå i gæng med å drepe ulven vårt nærområde.

Kvinne, 32, Odalsreviret:

Jeg dro en gang på telt tur midt i Odalsreviret, dette var året før de ble tatt ut. Campet i skogen litt over en uke før jeg skulle få mitt første møte med de, da holdt de seg på god avstand, men den tredje dagen da jeg hadde oversett dem hele tiden så kom de ganske nærme. Alfaen var den som var nærmest i starten men etter hvert kom de nærmere. Jeg følte meg aldri i fare rundt dem. Og var en utrolig opplevelse og få oppleve det, og det jeg anså som tillit fra dem, jeg respekterte dem og jeg følte jeg fikk det samme tilbake. Hadde heller ikke noe problem med og sove ute under åpen himmel selv om jeg visste at jeg var på deres område. Ble der i 4 dager.

Kvinne, 46, Nes kommune i Viken:

Jeg bor i en kommune (Nes i Akershus) og jeg opplever at det bor rovdymotstandere her. De ønsker ikke ulven på grunn av sin egeninteresse i forhold til jakt. Det heter seg at man skal jakte av overskuddet, men her så blir det ropt høyt om ulven, som også må spise, tar ut en elg. Dette er så utrolig trist. Jeg blir veldig sint og lei meg da det hele tiden snakkes om at ulven må skytes, på grunn av egne interesser. Ulven er en del av vår

fauna og det hadde vært på tide og få opphevd ulvesonene, lagt ned rovviltnemnende og pålagt alle bøndene som slipper dyrene på beite om å ha gjeterer til å ivareta dyrenes ve og vel.

Kvinne, Trysil:

Min kollega har hytte i Trysil. Det var en helg for et par år siden, dette skjedde. Det var masse snø, så hun og mannen måket taket. Det var en kald og stille vinterkveld. Plutselig hører de ulveuling i skogen. De ble så glad!! Og enda gladere ble jeg som fikk melding på telefonen om dette. Om jeg ikke var der, fikk jeg likevel ta del i det. Etter at Julussa-flokken ble tatt, har det vært stille i traktene der. Dette synes de er utrolig trist. Tipper det var noen fra den flokken som ulte. Hvorfor skal Norges befolkning tas fra naturopplevelser pga enkelte særinteresser? Vi vil ha skogens ville dyr i naturen! Alle arter som hører til.

Kvinne, 39, Elverum:

For å si det sånn. De gangene jeg har vært ute i skogen (både Stavåsen og Svartholdte) både som barn og voksen, så har jeg ikke sett en eneste ulv. Og det største dyret jeg har sett har vært en elg ifra bussen på vei til og fra skolen i Trysil. Hvorfor skal man være redd et dyr man beundrer og som er opphavet av våre nåtidens hunder. Jeg har ikke møtt dem. Men ville likt å se dem.

Kvinne, turgår i ulvesone:

For meg har aldri ulv betydd en fare i skogen, så lenge jeg har kontroll på hunden min. Det var egentlig etter to netter i fotoskjul at jeg skjønnte at for meg er det faktisk motsatt: Der hvor ulven tør være og får lov til å være, føler jeg meg også trygg. Der hvor bjørnen er så avslappet at den leker og herjer med kompis sin sånn at man kjenner at bakken rister, er det muligens tryggere enn noen andre steder i verden. Det var en kraftig følelse, med enorm glede, takknemlighet, men også sorg og redsel. Klarer vi å forsikre at slike stunder også finnes i framtiden i våre skoger? Klarer vi å forstå verdien av denne ville, flotte naturen og de fantastiske store rovdyr som nå er truet på grunn av oss?

Kvinne, 39, Løten:

Jeg bor rett utenfor ulvesonen og det er desverre jakt på ulv i området her altfor ofte. Det er med dyp sorg i hjertet jeg følger jakta hver gang, for det er jo ingen tvil om hvem som taper den kampen. Så lenge mennesker tar seg til rette der dyrene bor bør de også takle alle slagene som holder til i skogen. Frykt alene bør ikke rettferdiggjøre utryddelsen vi ser av dagens ulver. Jeg har med hunder gått disse skogene på kryss og tvers uten å se andre rovdyr enn jegere. Vi har ikke havnet i annet trøbbel enn angrep fra jordveps. Mamma og jeg var på tur mellom Løten og Trysil en gang og så plutselig en ulv som krysset skogsveien. Vi ble begge to sittende dørgende stille å stirre på den mens den stirret tilbake. Jeg begynte å rekke hånda mot mobillomma for å ta et bilde, men den lille bevegelsen var alt som skulle til for å bryte magien, og ulven løp til skogs.

Mann, 21, Hamar:

Bodde i Våler pga skolegang og var på veg hjem da det plutselig fór en ulv over veien. Jeg måtte bråbremse for å ikke treffe den og det tok noen sekunder før jeg skjønnte hvor heldig jeg egentlig hadde vært! Jeg måtte stå i vegkanten en liten stund for jeg ble helt skjelven! Tenk så kult å få se en ulv i løpet for livet sitt og at akkurat jeg skulle være så heldig å få oppleve det før alle ulvene er borte.

Kvinne, 20, Hamar:

Det var en gang jeg og tante gikk tur i skogen ved Løten, det var vinter og mørkt. Også hører vi plutselig ett ul litt over oss, og rett etter hører vi ett svar bak oss! Vi ble stående å føle oss som verdens heldigste som har fått høre ulv ule! Det var kjempe spennende og veldig kult, også gikk vi videre med turen vår med en fin opplevelse. Det var den ene gangen.

Kvinne, Aurskog-Høland:

På vei inn i hytta snur mannen min seg og ser en kraftig hale forsvinne bak trærne. Han ble helt euforisk og landet ikke på flere dager. Tenk at synet av en halestump kan gjøre en voksen mann så ute av seg! Grunnen til at vi vet dette var ulv er at det kom en hest like etterpå og den ville ikke gå forbi stedet. Den hadde jo ikke reagert om det bare var en hund... Jeg ønsker en levende natur med alle dens innbyggere.

Kvinne, Rakkestad:

Jeg bodde i ulvreviret «Linnekleppen» i Rakkestad de årene det fantes og gikk milevis i skogen på tur både alene og med hund uten å se noe. For fire år siden satt jeg på rådyrpost. Plutselig blir jeg var en bevegelse til venstre for meg. Jeg ser jo med en gang at dette ikke er rådyr, ikke rev, men så virket det altfor stort også til å være hund (?) Hever børsa og finner dyret i kikkerten. Ulv! Dette var en stor, nydelig kar....lys, grå og med noe brunere tegninger i ansiktet og mørk halespiss. Jeg er helt overveldet over opplevelsen og følger den i kikkerten der den sakte trasker langsmed jordkanten. Han begynner så å springe i retning meg. For en spennende følelse. 50 meter unna meg stopper han opp. Han senker halen i engstelse, begynner å springe vekk, snur seg og ser seg tilbake og småspringer så videre til han forsvinner inn i skogen på andre siden jordet. Denne jaktturen er en jeg aldri kommer til å glemme for dette var en helt fantastisk hendelse jeg er utrolig glad for å ha opplevd.

Kvinne, 54, Østernvann/Bærum:

Jeg er speiderleder for de yngste speiderne. Det har blitt observert ulv på Kolsås, akkurat på det stedet der jeg holder speidermøtene med ca. 15 barn fra 9-10 år. Vi vet at det bor gaupe der også, og vi ser iblant spor og hører parringshyl fra dem. Vi vet om flere grevlinghi, ser ofte rådyr og elg, og spor av rev og smånagere. Det er flere store rovfugler i dette store landskapsvernområdet også. Det øker livskvaliteten og naturgleden for oss å vite at vi har ville dyr så nær oss! Vi er aldri redde for å ta med speiderbarna ut på overnattingsturer her! Da sover vi gjerne under åpen himmel eller en enkel presenning/gapahuk

Mann, 49, Elverum:

Bor på bygda nordøst for Elverum. For tre år siden var jeg ute og gikk tur da jeg så en ulv komme løpende mot meg. Den så meg ikke med en gang fordi den kikket bak seg i retning av noen hunder i en hundegård som lagde et veldig leven fordi den hadde gått ganske nært forbi der. Da den var omtrent 30 meter fra meg så den meg og før jeg hadde rukket å slå på kameraet mitt, så vips, hoppet den inn i skogen og forsvant uten en lyd. Jeg sto der og hadde en utrolig god følelse i kroppen, og var veldig glad for endelig å ha fått sett et av disse flotte dyrene på nært hold, selv om det bare var noen sekunder. Ergelig at jeg ikke fikk tatt bilde. Men minnet har jeg.

Kvinne, Finnskogen/Flisa:

Det begynner med at jeg gikk på besøk hos en venn av meg som bor i ulvesonen. Overnattet hos henne pga jeg ville oppleve ulvehyl, pga det sa hun at hun kunne høre noen ganger. Vi var ute og snakket, og hunden var med. Hunden ble plutselig urolig, nysgjerrig og beskyttende fordi den hørte noe bak oss. Neste dag sa naboen det hadde vært en ulv i området. Vi begge liker ulver så det var dumt vi ikke kunne se den. Ulver er bare fantastiske, trist folk har så lite kunnskap og er så redd.

Kvinne, 29, Finnskogen:

Jeg bodde like ved ulvene i nesten 3 år. Jeg så dem ukentlig og har aldri opplevd dem som truende. Bodde der alene med mine to små barn og hunder. Jeg hadde også en elv bare et steinkast fra gården. På den andre siden brukte de å holde til, et år med et valpekull. Jeg kunne sitte på bålplassen ved elven og se på dem i et par timer. Hundene mine lå bare ved siden av meg. Ulvene så oss, men brydde seg ikke. De så bare på oss av og til. Jeg har drevet ute til alle døgnets tider. Jeg har aldri fryktet dem. De holdt seg på avstand. Det var bare koselig å ha dem rundt. Sitte på verandaen på kvelden å høre ulveulingen bare noen steinkast unna var spesielt, men så fint.

Kvinne, Hurum/Langvann:

Mannen har fått jobb med å rehabilitere dammer. Mannen og jeg har vært mye ute ved dammene for å befare. Jeg hadde lest i avisen at en mann oppdaget ulvespor i Hurum skogen! En dag skjedde det. Ulven lå der! Jeg rygget sakte sakte bakover og vi ventet i 2 timer før vi turte gå forbi buskasen. Han var selvfølgelig vekk.

Kvinne, 35, Finnskogen:

Vi er veldig mye ute i Finnskogen. Jeg, hunden min og sønnen min på 7 år. Ikke noe redsel for å gå ute i skogen med disse. Sønnen min er med på å spore ulv, gaupe og jerv. Dette syns han er spennende. Jeg var på vei til jobb en dag, langt inn i Finnskogen. Det er tidlig på vinteren, og tidlig på morgen, så det var fortsatt skumring. Jeg ser noe løper over veien. Jeg bråstoppa, fant fram kamera, jeg hadde da en puls på sikkert 200, og jeg skalv i tillegg. Jeg fikk tatt bilde av Alfahannen i Kynnaflakken. Jeg gikk ut av bilen, og der stod han, på en steintopp rett ved siden av veien. Det løp to til over veien, og enda et par til var bak hannen som stod ved veien. Jeg hadde blikkontakt med han. Det var helt utrolig sinnsykt. Han stod så fint, han kikket rett i øynene mine. Og de forsvant. Dette skjedde i løpet av et par minutter, det var helt utrolig, jeg har aldri opplevd noe så fantastisk opplevelse som dette, og denne opplevelsen med å se 5 ulv på samme tid, kommer jeg nok aldri til å oppleve igjen. Jeg skalv i hele kroppen, av adrenalin, ikke av redsel.

Kvinne, 46, Østmarka:

I mai 2017 var jeg på Skogstur, jeg startet å gå den lille Losbyrunden. Da jeg skulle ta av fra skogsveien så jeg bevegelse mellom trærne, men tenkte det kom folk med hund. Jeg gikk videre og så sto ulven foran meg. Jeg ble stående helt i hundre, glemte først kamera som hang rundt halsen, men jeg fikk knipset noen bilder. Den virket overhode ikke aggressiv, men veldig skeptisk og nysgjerrig. Jeg tok et skritt til siden for å få et bedre bilde, men da stakk den av. Jeg ble stående å se meg rundt, men den var borte. Jeg begynte å gå videre mens jeg så på fotoapparatet om jeg hadde klart å få noen bra bilder av ulven. Jeg snudde meg en siste gang og der sto den bak meg, gjemt bak noen trær og så på meg. Desiderer den største naturopplevelsen jeg har hatt. Jeg smilte hele veien hjem. Jeg fikk mange spørsmål om jeg ikke var redd, men det var jeg ikke, bare veldig glad for opplevelsen.

Kvinne, 63, Ski:

I 2019 gikk jeg og samboeren tur med hunden vår i ett område jeg går veldig mye. 100 meter foran oss tusler en ulv sakte mot oss og vender opp til venstre opp i åsen. Den titta på oss ett øyeblikk men ingen trussel eller angrep. Fantastisk vakre dyr!

Kvinne, 34, Aurskog/Blaker:

Vi bruker skogen mye, og kunne ikke drømt om et bedre sted å bo. Vi ser rådyr og ekorn hver eneste dag, og har noen ganger elg i hagen. Vi vet ulven til tider også befinner seg i område, så tilpasse oss ulven det må vi. Gordon Setteren vår får for eksempel aldri løpe løs her og blir trent til jakt et annet sted enn her hjemme i ulvesonen. Marerittet er jo å få hunden sin drept av ulv. Jeg forstår godt at folk frykter dette. Men vil gjerne få frem at for oss har det aldri vært et problem, da vi har jakthunden i bånd og aldri lar hundene stå ute uten tilsyn. Vi synes det er berikende og spennende at vi har et sånt fantastisk rovdyr i nærheten. Lenge har jeg ønsket å se en ulv selv, og i forrige uke skjedde det plutselig. En helt fantastisk naturopplevelse! Jeg har en viss forståelse for frykten enkelte har, men jeg tror dette går mest på uvitenhet.

Kvinne, 54, Brumund/Ringsaker:

Her var det for 6-7 år siden både ulv og bjørn. Vi hadde på den tiden både hester, geiter og høner. Hestene fikk en gang besøk av to bjørnunger i stallen, mammaen deres hadde hiet sitt i utkanten av eiendommen vår. Hun var en koselig dame som aldri var til bry for noen. Ulven var jo også en av naboene våre, sky som den er er det mest fotavtrykk vi så av den. Men en kveld var jeg kjempelydig. Jeg var ute med vår schæfertilspis som var på topp i løpetid. Jeg går med hodelykt, men batteriet begynte å bli dårlig så den bare glødet. Plutselig ser jeg en «hund» komme mot oss over et jorde. Det begynte å bli litt mørkt så den var rundt 2-3 meter fra oss da jeg så at det faktisk var en ulv. Det var et lavt sauegjerde mellom oss og ulven. Med tanke på løpetiden trakk jeg meg tilbake til andre siden av veien med hunden samtidig som jeg sier til hunden «det er en ulv». Da snudde den og travet rolig tilbake til skogen. Den «fløt» nærmest over jordet slik bare ulven kan løpe. Helt nydelig og helt fantastisk opplevelse. Kommer aldri til å glemme det. Hverken ulvene eller bjørnene var noen gang noe problem for dyrene våre, de ville dyra gikk i ytterkanten på eiendommen (som består av mye skog) og hestene og geitene holdt seg nærmere huset. Jeg elsker disse rovdyra våre og savner dem dypt. Nå er det veldig sjelden jeg ser spor. Men en sjelden gang ser jeg spor etter enkeltulver, det er mange år siden jeg så spor av bjørn nå.

Kvinne, Konnerud:

Flott og majestetisk å se disse dyrene, og viktig å huske på at det faktisk finnes dyr i vår natur som vi skal passe oss for. Vi bør etterstrebe å bevare det mangfoldet som finnes!

Kvinne, 62, Våler i Hedmark:

Jeg har aldri noen gang hatt en negativ opplevelse med ulv. Enda jeg vet at de er observert i bygda. Jeg har hørt ulveul og en gang var jeg så heldig å se ulven i to sekund da den krysset skiløypen min noen få hundre meter fra meg. Det var et magisk øyeblikk, toppen på opplevelse i flott norsk natur.

Kvinne, Rendalen:

Jeg elsker dyr. Vokst opp med masse dyr og var fullstendig klar over at jeg hadde bosatt meg i et slikt område. Da må man tilpasse seg og respektere at man deler naturen og verden med alle arter. Var ute og luftet valpen min sent på kvelden i snødekt og kaldt vær en gang i januar, og ble oppmerksom på et dyr ca 50 m unna. Den gikk ved bensinstasjonen og stoppet opp da den så oss. Jeg stoppet også opp, og jeg ble full av ærefrykt og fasinasjon over dyret da jeg skjønte det var ulv. Jeg turte knapt puste, forholdt meg rolig, og bare frøs til, og jeg følte ingen frykt. Jeg har enorm respekt for dyr, spesielt ville dyr. Vi så på hverandre i noen sekunder før den luntet videre. Jeg løftet opp valpen, snudde og gikk fort hjemover, kom innenfor døren og slapp ut gledeshyl over å ha sett et så vakkert, vilt og sjeldent dyr/syn.

Mann, 40, Rendalen:

For meg er rovdirene en viktig grunn til at jeg er bosatt her. Naturen skal være vill og urørt - noe den ikke er om vi tar bort de ville dyrene. Da mister vi en stor del av livet i naturen, og samtidig en del av oss selv. Jeg har vært så heldig å kjenne nærværet av ulv, og jeg har hørt en bjørn brøle ikke så langt i fra lyngen jeg overnattet i. Slike livstegn gir sterkt inntrykk, og det beveger sjelen. De gir oss en påminnelse om at vi er del av noe større, noe vi skal være ydmyke og takknemlige for at rovdirene kan gi oss.

Kvinne, 53, Indre Østfold:

Jeg er en mor med tre sønner som bor i ulvesonen, ikke langt fra Hobølreviret og Boksjøreviret, men har også være en del ute i Østmarka og i Rømskog. Både jeg og to av sønnene mine er mye ute i naturen, både på dagsturer og overnattingsturer. Vi ser etter spor tegn i naturen, fra alt fra ekorn og mår til gaupe og ulv. Det er alltid moro å finne spor tegn etter disse dyrene og vi koser oss med nyttig lærdom om alle dyr og naturen forøvrig. Ungene har veldig godt av å vokse opp med å vise respekt for ALT som lever i naturen, også ulv. De er enige om at vi er heldige som har disse flotte dyrene i vår natur. Vi har ligget ute under åpen himmel for å prøve å høre ulvehyl i natten og vi har baksporet ulv med å traske i snøen for å finne ut hvor ulvene har ligget og hvor de har spist. Vi var også på tur i Rømskog der vi hørte ulvene ule. Vi ønsker at ulven skal få lov til å etablere seg flere steder i Norge og jeg som mor skulle ønske at ALLE barn hadde den samme muligheten, i denne verden der tap av arter og naturmangfold er en stor trussel i verden i dag.

Kvinne, 53, og mann 52, Rena/Åmot:

Vi har begge drømt om å flytte til småbruk, og nå er vi så heldige at dette faktisk blir en realitet. Begge våre nåværende boliger er solgt/lagt ut for salg, og vi har kjøpt et nedlagt småbruk fra 1844 på Rena, i Åmot kommune. Kriteriene for stedet vi ønsket oss var flere, bl.a egen skog, innmark som kunne brukes til grønnsakdyrking, og mulighet til å holde tunhøns og ha bigård, samt plass til bikkjene og kattene våre. Og så hadde vi et sterkt ønske om at drømmeplassen vår skulle ligge i ulvesona. Vi er begge både triste, oppgitte, frusterte og provoserte over den naturfiendtlige rovdirepolitikken som utøves i dette vakre landet vårt. Så nå gjør vi altså et bevisst valg, og flytter til ulvesona. Vi føler at våre holdninger og meninger hva ulv/rovdire angår trengs i Åmot kommune. Så gjenstår det å se om vi er så heldige at vi faktisk får oppleve ulven når vi flytter.

Mann, 63, Nes i Viken:

Jeg er en natur og dyrekjær friluftsmann som bor innenfor ulvesonen. Det er Mangenflokken som jeg har gleden av å både høre, følge sporene og ved noen anledninger har jeg også vært heldig å få sett dem. Det opprører meg at det nå er ønske om å skyte ulveflokker innenfor ulvesonen, hadde håpet tanken med sonen var at et sted skal de få være i fred. Er godt kjent inne på skogen og min slekt kommer derfra så jeg er godt kjent. Der inne har vi også flere flokker i nærheten som Aurskog og Rømskogflokken. Det må bli slutt på at fellingstillatelse innenfor sonen skal bli en årlig hendelse. Det er mange av oss som har stor glede av at ulvene

finnes der inne, for der er det store skogområder hvor de naturlig hører til. Jeg ser fram imot en vinter med sporsnø og ulvehyl uten jakt på ulv. For meg vil det bli en traumatisk opplevelse hvis det bli tillatt med ulvejakt der inne og det frykter jeg kanskje vil skje snart dessverre, men lever i håpet...

Kvinne, 54, Lørenskog:

Jeg så 2 ulver, når jeg var på en ridetur på Lørenskog for 4-5 år siden. Kom veldig bardus på dem og var vel bare 50 meter fra dem. Det var veldig fasinerende og litt skremmende, men uansett en fin opplevelse!!

Kvinne, 28, Gamle Rygge kommune:

Det skjedde i fjor, ulven gikk rett utenfor verandan min, jeg sto i vinduet og så på den rusle forbi og videre inn i skogen. Har desverre ikke sett den siden, men håper den kommer tilbake.

Kvinne i grensereviret i Østfold:

Vi ser ulvespor innimellom på torpet vårt i Värmland i Sverige. Vi bor i et ulveområde der. Har også sett den på lang avstand traskende over isen om vinteren på innsjøen Töck. Fantastisk å være vitne til.

Kvinne, 64, Våler i Solør, går mye tur i ulvesonen:

På ettersommeren har vi tatt noen ettermiddagsturer til ulike vann på Finnskogen, som ofte blir til rene kveldsturer - dere kjenner en **sportsfisker - bare ett kast til, ett til og plutselig står vi ved vannet i skumringen**. Det kan være riktig spennende, både med tanke på alt som kan sanses: Lukten av myr, bær og vann og ikke minst dyr om begynner å røre seg når sommernettene mørkner. Rådyr har vi skimtet i trygg avstand fra oss mennesker. **Min samboer har sagt til meg at "der var et ulvehyl, kanskje noen svarer"**. Den gangen det var tydeligst/nærmest hadde jeg ikke høreapparat på så jeg fikk dessverre ikke hørt den vakre sangen. Min samboer har veldig god hørsel og har hørt ulv i skogen, både på Finnskogen og i Rendalen der vi også har vært en del. **Jeg ble så hoppende glad for at han hørte dette, skulle ønske jeg hadde fått hørt det jeg også**. Dette var i det som kalles Kynna-reviret. **Vi har også leid ulike hytter av Statskog på Finnskogen år om annet, men** har dessverre aldri sett dette flotte dyret selv de kan ha vært i nærheten. Den 12 november er årsdagen for drapet på Kynna-tispen, som var på vandring for å finne seg en make. Langt ned i Sverige kom hun før hun møtte en med gevær og ble historie. Den datoen tenner jeg alltid lys ute.

Mann, Finnskogen:

Jeg har to hunder og har bodd her i 8 år. Vi går mye turer i skogen og ser etter dyr vi kan ta bilde av, plukker bær og sopp. Jeg har aldri vært redd for å møte på ulv, nærmøte med elgen er farligere da, og bjørn. Har alltid villet se bjørn, men de er jo så vare, så det har jeg tilgode å se. Vi har sett gaupe her en gang og ferske gaupespor flere ganger. En gang gikk jeg og hunden min ut på verandaen og jeg kastet ballen nedover i hagen og hun løp etter, det jeg ikke så når jeg kastet ballen var at det sto tre ulv på veien i den retningen jeg kastet ballen, så hunden min løp mot ulvene, så glad og fornøyd og hentet ballen, men da skvatt jeg siden løping kan få frem jaktinstinkt hos ulven, så jeg brøla navnet til hunden min og ropte "kom hit", og da pila de tre ulvene som noen livredde tullinger avgårde. Tre ganger til har jeg sett ulver i skråningen ovenfor huset mitt og de stikker av med en gang de merker meg. Ulven var utrolig flott.

Kvinne, 55, Østmarka:

Kom på Østmarka tispå like ved hiet (uten å være klar over at hi med valper var like ved). Hun ulte og «sa i fra» at hun ikke ville ha oss der. Vi forlot stedet raskt. Hadde litt høy puls der og da, men i ettertid så er det en opplevelse jeg husker med stor glede!